

Роль системи переконань у житті особистості

Huliaieva A.S. The role of system of beliefs in a personality's life / A.S. Huliaieva // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 36. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2017. – P. 31–40.

A.S. Huliaieva. The role of system of beliefs in a personality's life. As the title implies the article analyzes the personality's system of beliefs and its role in human life. The theoretical findings of systems of beliefs have been disclosed herein. There have been described the elements of which a person's system of beliefs consists. It is shown that the most stable beliefs are those inherent a person during the formation of his personality. It is reported that beliefs arise from the previously obtained experience. It is indicated that each person has his own system of beliefs. It is considered that the beliefs can be moral, scientific, religious and others. It is stressed that the system of beliefs can determine the individual features of self-regulation in crisis conditions.

The attention is paid to the person's usage of beliefs as the mechanism that gives an individual sense of the world around. The article gives a detailed analysis of the elements of system of beliefs which include: values, core beliefs, orientation, language, perspectives, instructions and prohibitions, ideological strategy. It is noted that due to the beliefs a person is able to explain the cause-and-effect relationships of various events. The attention is given to the fact that during the development of the individual the opinion may vary depending on the new experience. The article also mentions that with aging the same beliefs can change their value to humans.

The text gives information on the hierarchical pyramid to describe the experience of the personality. The article draws our attention to the prospects for research of personality's system of beliefs. It is noted that the results that will be obtained in these studies can be used by psychologists, teachers, employees of psychological services in order to identify and then correct the beliefs that adversely affect human self-regulation.

Key words: system of beliefs, basic beliefs, worldview, perception, self-regulation, values, experience, development, prospects.

А.С. Гуляєва. Роль системи переконань у житті особистості. Стаття присвячена аналізу системи переконань особистості та її ролі в житті людини. У даній роботі розкрито теоретичні результати дослідження

системи переконань. Описано елементи, з яких складається система переконань. Показано, що найбільш стійкими є переконання, закладені в людині у період формування її особистості. Висвітлено, що переконання виникають через отриманий досвід. Зазначено, що кожна людина має свою систему переконань. Розглянуто, що переконання можуть бути моральними, науковими, релігійними тощо. Зазначено, що система переконань може детермінувати особливості адаптації особистості в кризових умовах.

Акцентовано увагу на те, що особистість використовує переконання як механізм, який дає індивідуальний сенс оточуючому світу. Розглянуто елементи в системі переконань, до яких відносяться: цінності, основні переконання, орієнтація, мова, перспективи, інструкції та заборони, ідеологічна стратегія. Зазначено, що завдяки переконанням особистість здатна пояснити причинно-наслідкові зв'язки тих чи інших подій. Акцентовано увагу на тому, що у процесі розвитку особистості переконання можуть змінюватися залежно від нового досвіду. Проаналізовано, що з віком одні й ті ж самі переконання можуть змінювати своє значення для людини.

Акцентовано також увагу на ієрархічній піраміді опису досвіду особистості. Висвітлено перспективи дослідження системи переконань. Зазначено, що результати, отримані в цих дослідженнях, можуть бути використані психологами, викладачами, співробітниками психологічних служб з метою виявлення і подальшої корекції переконань, що негативно впливають на саморегуляцію людини.

Ключові слова: система переконань, базові переконання, світогляд, сприйняття, саморегуляція, цінності, досвід, розвиток, перспективи.

А.С. Гуляева. Роль системы убеждений в жизни личности. Стаття посвящена анализу системы убеждений личности и ее роли в жизни человека. В данной работе раскрыты теоретические результаты исследования системы убеждений. Описаны элементы, из которых состоит система убеждений. Показано, что наиболее устойчивыми являются убеждения, заложенные в человеке в период формирования его личности. Освещено, что убеждения возникают из-за полученного ранее опыта. Указано, что каждый человек имеет свою систему убеждений. Рассмотрено, что убеждения могут быть моральными, научными, религиозными и др. Указано, что система убеждений может детерминировать особенности адаптации личности в кризисных условиях.

Акцентируется внимание на том, что личность использует убеждения как механизм, который дает индивидуальный смысл окружающему миру. Рассмотрены элементы в системе убеждений, к которым относятся: ценности, основные убеждения, ориентация, язык, перспективы, инструкции и запреты, идеологическая стратегия. Отмечено, что благодаря убеждениям личность способна объяснить причинно-следственные связи тех или иных событий. Акцентируется внимание на том, что в процессе развития личности убеждения могут меняться в зависимости

от нового опыта. Проанализировано, что с возрастом одни и те же убеждения могут менять своё значение для человека.

Акцентируется также внимание на иерархической пирамиде описания опыта личности. Освещены перспективы исследования системы убеждений. Отмечено, что результаты, полученные в этих исследованиях, могут быть использованы психологами, преподавателями, сотрудниками психологических служб с целью выявления и последующей коррекции убеждений, которые отрицательно влияют на саморегуляцию человека.

Ключевые слова: система убеждений, базовые убеждения, мировоззрение, восприятие, саморегуляция, ценности, опыт, развитие, перспективы.

Постановка проблеми. Вивчення психологічних особливостей системи переконань людини – одна з найактуальніших тем нашого часу. Для підтримки процесів саморегуляції в умовах швидких та постійних змін сьогоденного життя, людина повинна володіти навичками психологічної саморегуляції. Система переконань в даному випадку може бути чинником, що детермінує особливості адаптації особистості в кризових умовах. Особливості поведінки людини, її реакція і життєздатність будуть залежати від особистих якостей, ресурсів, адекватних і раціональних установок, схем і стратегій, які формуються в процесі розвитку особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «переконання» все частіше зустрічається в психологічній літературі в зв'язку з бурхливим розвитком когнітивних і когнітивно-поведінкових напрямків психотерапії. Вивченням переконань займалися А. Бек, А. Фрімен, Р. Бартлетт, Ж. Піаже, С. Епштейн, Р. Янофф-Бульман, Р. Ділтс.

Метою даної роботи є теоретичний розгляд питання ролі системи переконань у житті особистості.

Виклад основного матеріалу. Поняття «системи переконань» може бути досить заплутаним. Психологи, політичні вчені й антропологи, як правило, використовують цей термін в дуже різних сенсах. Переконання – це уявлення, знання, ідеї, що стали мотивами поведінки людини і визначають її ставлення до різних сфер дійсності; компоненти світогляду особистості [1, с. 364]. Найвісність переконань пов'язана з визнанням і безпосереднім переживанням їх істинності, а також із потребою реалізувати їх. Можна говорити про моральні, наукові, релігійні та інші переконання.

Переконання виникають через досвід. Досвіду потрібні попередні переконання і підстава бути інтегрованим з новим досвідом

для формування нових переконань в системі. В свою чергу наслідку потрібно сформулювати досвід, оскільки існуючим переконанням потрібні підстави. Саме особистий досвід породжує у людини певні почуття і переживання, ставлення до навколишнього. Найбільше значення мають уклад життя і традиції родини, характер взаємин з оточуючими, тобто відбувається закріплення базових переконань під впливом макро-, мезо- і мікрофакторів. Справжні переконання починають виникати в підлітковому і старшому шкільному віці [7, с. 26]. Це пов'язано з придбанням широких і глибоких знань, виникненням розвинених форм мислення, формуванням активної життєвої позиції і світогляду.

Тож, у кожного з нас формується своє власне унікальне ставлення до світу у відповідь на вплив з боку зовнішнього оточення. Система переконань – це взаємозв'язок між декількома переконаннями. Система переконань є поясненням, яким ми визначаємо наше особисте відчуття реальності. Кожна людина має свою систему переконань, і використовує її як механізм, який дає індивідуальний сенс світу навколо нас.

Переконання утворюються, найчастіше, в результаті цілеспрямованого пізнання світу, а також і в результаті некритичного засвоєння вже готових переконань, крім того вони можуть виникати під впливом різних механізмів психологічного захисту. В результаті прийняття на рівні розуму будь-яких понять, категорій, тверджень, положень в якості істини створюється система переконань особистості: узагальнення, ідеї, прийняті рішення про самого себе, свій характер, цінності, здібності, поведінку; про людей, взаємини з ними і про навколишній світ. Система переконань, в свою чергу, формує життєву парадигму, створює основу світогляду, що додає особистості впевненість в житті, утворює стрижень, який об'єднує погляд на світ, знання і оцінку дійсності [5, с. 248]. Переконання спрямовують поведінку і слугують основою вольових дій для досягнення життєвих цілей.

У дослідженнях становлення переконань Е. Чудновський пише про трикомпонентну структуру переконань, яка включає в себе: логічний аналіз окремих знань, думок, суджень (когнітивний компонент), переживання свого ставлення до даних знань, суджень, думок (емоційно-особистісний компонент), потреба надходити певним чином відповідно з переконанням (практично-дієвий компонент) [7, с. 24]. Інколи обмежуються двома компонентами: когнітивним і емоційним, вважаючи при цьому, що останній несе основне навантаження в структурі моральних переконань. Конструктивною є спроба розглянути обидва компо-

ненти в єдності і охарактеризувати переконання як переживання істинності певних знань, ідей тощо.

Х.Л. Усо-Доменек і Х. Несколарде-Селва виділяють наступні елементи в системі переконань [9, с. 125]:

1. Цінності. Побічно або явно система переконань визначає, що є хорошим або цінним. Цінності – це об’єкти, явища, їх власності, а також абстрактні ідеї, що втілюють в собі суспільні ідеали і виступають як еталони належного.

2. Основні переконання. Це найважливіші і базові переконання, які складають реальний зміст системи переконань і можуть приймати практично будь-яку форму. В рамках західної когнітивної психології використовується поняття «базові переконання» особистості, яке є схожим з поняттям «соціальна аксіома». Р. Янов-Бульман виділяє три основні категорії базових переконань: віра в прихильність світу і людей, переконання в тому, що світ сповнений сенсу і переконаність у цінності власного «Я». Вони складають ядро суб’єктивного світу особистості і забезпечують здорове почуття безпеки [8, с. 76].

3. Орієнтація. Орієнтації відображають ставлення суб’єкта до умов свого буття як результат свідомого, оціночного вибору життєво значущих предметів і об’єктів. Орієнтації тісно пов’язані з нормами поведінки, утворюючи тим самим сукупність і взаємообумовленість ціннісних орієнтацій і норм, що стосуються всіх проявів громадського життя, характерного для культури даного суспільства.

4. Мова. Мова створює логіку системи переконань – співвідносить одне переконання з іншим в межах однієї системи. Лінгвістично, це переконання про відповідність ($A = B$, «просити про допомогу = визнавати себе слабким») або про причинно-наслідкові відносини ($A \Rightarrow B$ «якщо людина займається спортом \Rightarrow вона довше живе»).

5. Перспектива. Перспективою системи переконань або її когнітивною картою є сукупність концептуальних інструментів. Важливим в перспективі є ствердження системи переконань щодо інших об’єктів і явищ, наприклад до природи, соціальних заходів або до інших соціальних груп. Перспектива як опис соціального середовища є описом самої соціальної групи і місця кожної людини в ній. Вона пояснює не тільки самі предмети, а й їх існування з точки зору цінностей. Значення та ідентифікація надаються разом з когнітивними орієнтаціями.

6. Інструкції та заборони. Включають в себе альтернативні варіанти дій або рекомендацій, а також норми поведінки. Деон-

тичні норми представляють собою зв'язок між абстрактною ідеєю і конкретним застосуванням переконання – сукупність норм і правил поведінки індивідів, необхідних для функціонування суспільства.

7. Ідеологічна стратегія. Кожна система переконань містить пов'язані з нею переконання щодо засобів для досягнення ідеальних значень. Деякі такі переконання пов'язані з суб'єктивною правомірністю або доречністю, в той час як інші стосуються тільки безпосередньо ефективності досягнення. Зміна ідеологічної стратегії може спричинити собою зміни в системі переконань. Ідеологічна стратегія, як приналежність до структурної бази, що має низку розпоряджень, може суттєво впливати на умови і спосіб існування, тим самим змушуючи адаптуватися в умовах самої системи переконань.

Переконання допомагають пояснити причинно-наслідкові зв'язки. Причина та наслідок – це зручне пояснення, коли одна подія трапляється вслід за іншою без зволікання і відхилень. Чим далі відносно часу відбуваються між собою події, тим складніше стверджувати, що одне «викликало» інше, тому що безліч інших подій встигає трапитися між ними [10, с. 98].

Найбільш стійкими є переконання, закладені в людині у період формування її особистості. На жаль, поряд з корисними переконаннями, формуються і такі, що згодом можуть стати перешкодою для нормального існування людини в соціумі. Переконання мають великий вплив на поведінку людини. Якщо людина по-справжньому вірить, що вона може щось здійснити, то обов'язково це зробить [3, с. 15]. Але якщо вона переконана у неможливості цього, ніяких сил не достатньо, щоб переконати її у протилежному. Такі переконання, як «Вже занадто пізно», «Нічого не поробиш, тут я безсилий», «Я – жертва обставин», «Раз вже на мою долю випало, нікуди не дінешся», часто можуть бути «камнем спотикання», що не дозволяє людині повною мірою використовувати весь потенціал своїх природних ресурсів і несвідомої компетенції. Обмежуючі переконання заважають людині, створюють для неї відповідні кордони. Корисні ж, навпаки, допомагають максимально повно реалізувати власні можливості і прагнення. Але обмежуюче переконання чи ні, може вирішити тільки сама людина [4, с. 15]. Одне і те ж переконання для однієї людини може бути вельми мотивуючим і мобілізуючим, а для іншої обмежуваним. І навіть корисне переконання в одному віці може стати обмежуваним в іншому (і навпаки). Наші переконання можуть формувати, змінювати і навіть визначати

рівень наших розумових здібностей, стан здоров'я, соціальні зв'язки, творчі здібності і навіть ступінь особистого щастя і життєвого успіху.

Робота з переконаннями – одна з ключових і найцікавіших напрямків у розвитку НЛП. Величезну роботу в цьому напрямку зробив Роберт Ділтс [2, с. 84]. Його піраміда логічних рівнів дозволила створити ієрархічну і точнішу систему опису досвіду, яка дає можливість диференційовано підходити до оцінки ситуації та підбору методів інтервенції на кожному логічному рівні.

У своїй енциклопедії НЛП Роберт Ділтс вводить логічні рівні як відносини між елементами суб'єктивного досвіду. Сам термін «логічні рівні» в тому вигляді, як він застосовується в НЛП, був адаптований Робертом Ділтсом з робіт Грегорі Бейтсона в середині 80-х і відноситься до ієрархії рівнів процесів для особистості або групи. Функція кожного рівня полягає в організації, синтезі та впливі один на одного. При цьому, в залежності від положення кожного логічного рівня, взаємовплив відбувається з різним ступенем інтенсивності. Так, наприклад, зміни на верхньому рівні будуть неминуче викликати зміни на нижніх рівнях. У той час як зміни на нижніх рівнях не обов'язково викликають зміни на верхніх. При цьому слід зазначити, що формування кожного логічного рівня, в основному, відбувається знизу вгору.

1. Оточення. Що мене оточує? Ким і чим я себе оточую? Хто я як оточення для інших людей?

2. Поведінка. Що я найчастіше роблю в житті, які мої плани? Що я роблю або не роблю, що маю таке оточення?

3. Здібності. Що я вмю, що вмю найкраще, що я люблю робити? Які мої здібності дозволяють (або не дозволяють) мені робити (поведінка) так, щоб мати таке оточення?

4. Переконання та цінності. Чому та заради чого я так поступаю? Чим обґрунтовую причини своїх вчинків? В чому я маю бути переконаним, щоб мати ті здібності, що маю, які призводять до дій, що я роблю, які, в свою чергу призводять до того оточення, що я маю?

5. Ідентичність. Хто я? Ким я маю бути, щоб мати такі переконання, які надають мені здібності діяти так, щоб мати те оточення, яке я маю?

6. Особиста місія. Куди мені розвиватися? Ким я можу бути, розвиваючись? Яке моє призначення? Для чого я тут? Що є більше за мене?

Отже, коли людина відчуває якесь ускладнення, слід визначити, на якому рівні це ускладнення виникає. Це може бути пов'язано із зовнішнім контекстом, на першому рівні «оточення». Або причина в тому, що дана людина не володіє особливим типом поведінки – це другий рівень «поведінка». Або причина в тому, що вона не розробила підходящої стратегії або моделі світу, що дозволяють виробити цю поведінку – це третій рівень «здібності». Якщо в неї відсутнє переконання або є конфліктне переконання, що впливає на можливість вирішення ускладнення, то це четвертий рівень – «переконання та цінності». І нарешті, якщо причина ускладнення на п'ятому рівні «ідентичність», то це впливає на всі рівні одночасно. Піраміда логічних рівнів є дуже корисним інструментом в роботі з системою переконань. Вона допомагає визначити, на якому рівні знаходиться обмежуюче переконання, і, поставивши запитання з більш високого рівня, можна буде знайти вирішення важливих для людини задач.

Висновки. Переконання особистості щодо самої себе і своїх можливостей в навколишньому світі є незмінними і в значній мірі впливають на саморегулювання в кризових умовах. Є переконання, що служать ресурсом, і поряд з цим – переконання, що стримують цей процес. Виявлення переконань, які негативно і, навпаки позитивно впливають на процес саморегуляції особистості, і робота по їх зміні може стати важливим інструментом в роботі психологів, педагогів, соціальних працівників.

Перспективою подальших досліджень даної проблеми є виявлення переконань, які негативно впливають на процес адаптації в кризових умовах, і створення методики по їх зміні, яка може стати інструментом для саморегуляції особистості в кризових умовах оптимальним.

Список використаних джерел

1. Большой психологический словарь / Под ред. Б.Г. Мещерякова, акад. В.П. Зинченко. – М. : Прайм-ЕВРОЗНАК. 2003. – 654 с.
2. Дилтс Р.Д. Изменение убеждений с помощью НЛП / Р.Д. Дилтс; пер. с англ. В.П. Чурсина. – М. : Независимая фирма «Класс», 1997. – 192 с.
3. Карпущина А.М. Контроль и регуляция состояний человека как факторы повышения эффективности трудовой деятельности / А.М. Карпущина. – К. : Знание, 1985. – 20 с.
4. Корольчук М.С. Адаптація та її значення в системі психофізіологічного забезпечення діяльності / М.С. Корольчук //

- Вісник Київського міжнародного університету. Серія: Педагогічні науки, Психологічні науки. – 2002. – № 2. – С. 15.
5. Лебедев В.И. Экстремальная психология. Психическая деятельность в технических и экологически замкнутых системах : Учебник / В.И. Лебедев. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 431 с.
 6. Психологія А-Я. Словник-довідник / Пер. з англ. К.С. Ткаченко. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2000. – 564 с.
 7. Чудновский В.Э. Актуальные проблемы психологии становления убеждений / В.Э. Чудновский // Вопросы психологии. – № 3. – 1990. – С. 26.
 8. Janoff-Bulman R. **Shattered assumption: Towards a new psychology of trauma** / R. Janoff-Bulman. – New York : Free Press, 1992. – 145 p.
 9. Nescolarde-Selva J. Mathematic and semiotic theory of ideological systems / J. Nescolarde-Selva, J.L. Usó-Doménech. – Editorial LAP. Germany : Sarrebruck, 2012. – 324 p.
 10. Nescolarde-Selva J. Topological structures of complex belief systems / J. Nescolarde-Selva, J.L. Usó-Doménech. – **Complexity**, 2013. – 254 p.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Bol'shoj psihologicheskij slovar' / Pod red. B.G. Meshherjakova, akad. V.P. Zinchenko. – М. : Prajm-EVROZNAK. – 2003. – 654 s.
2. Dilts R.D. Izmenenie ubezhdenij s pomoshh'ju NLP / R.D. Dilts; per. s angl. V.P. Chursina. – М. : Nezavisimaja firma «Klass», 1997. – 192 s.
3. Karpuhina A.M. Kontrol' i reguljacija sostojanij cheloveka kak faktory povyshenie jeffektivnosti trudovoj dejatel'nosti / A.M. Karpuhina. – К. : Znanie, 1985. – 20 s.
4. Korol'chuk M.S. Adaptacija ta i'i' znachennja v systemi psyhofiziologichnogo zabezpečennja dijal'nosti / M.S. Korol'chuk // Visnyk Kyi'vs'kogo mizhnarodnogo universytetu. Serija: Pedagogichni nauky, Psihologichni nauky. – 2002. – № 2. – S. 15.
5. Lebedev V.I. Jekstremal'naja psihologija. Psihicheskaja dejatel'nost' v tehničeskix i jekologičeskix zamknutyx sistemah: Učebnik / V.I. Lebedev. – М. : JuNITI-DANA, 2001. – 431 s.
6. Psihologija A-Ja. Slovnyk-dovidnyk / Per. z angl. K.S. Tkačenko. – М. : FAYR-PRESS, 2000. – 564 s.

7. Chudnovskij V. Je. Aktual'nye problemy psihologii stanovlenija ubezhdenij / V. Je. Chudnovskij // Voprosy psihologii. – № 3. – 1990. – S. 26.
8. Janoff-Bulman R. Shattered assumption: Towards a new psychology of trauma / R. Janoff-Bulman. – New York : Free Press, 1992. – 145 p.
9. Nescolarde-Selva J. Mathematic and semiotic theory of ideological systems / J. Nescolarde-Selva, J.L. Usó-Doménech. – Editorial LAP. Germany : Sarrebruck, 2012. – 324 p.
10. Nescolarde-Selva J. Topological structures of complex belief systems / J. Nescolarde-Selva, J.L. Usó-Doménech. – Complexity, 2013. – 254 p.

Received January 17, 2016

Revised February 21, 2016

Accepted March 18, 2017

УДК 159.922

I. А. Гуляс

inesa.gulyas@mail.ru

Я. В. Чаплак

yan.chaplak@gmail.com

Г. В. Чуйко

galka.chuyko2244@yandex.ua

Ціннісний аспект життєвого шляху особистості

Hulias I.A. Value aspect of the personality's life path / I.A. Hulias, Y.V. Chaplak, H.V. Chuiko // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 36. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2017. – P. 40–54.

I.A. Hulias, Y.V. Chaplak, H.V. Chuiko. Value aspect of the personality's life path. One of the important and fundamental problems in psycho-

I.A. Hulias – the scientific contribution of the co-author is 40%,

Y.V. Chaplak – the scientific contribution of the co-author is 30%,

H.V. Chuiko – the scientific contribution of the co-author is 30%.